

***Palgrave Advances in Renaissance Historiography*, (ed.) Jonathan Woolfson,**

Basingstoke 2005, Palgrave Macmillan, 317 s.,
ISBN 1-4039-1239-4; 1-4039-0117-1

V roce 1948 vydal Wallace K. Ferguson svou epochální knihu *The Renaissance in Historical Thought*, v níž popsal vývoj názorů na renesanci v západním historickém myšlení od 15. století a smýšlení samotných humanistů až po 20. a 30. léta 20. století a „vzpouru medievistů“.¹ Jeho kniha je charakteristická obrovským záběrem a přehledem po historiografii italské, německé, francouzské a anglo-americké. V jistém smyslu se na tuto práci snaží navázat kniha vydávaná v nové edici nakladatelství Palgrave Macmillan *Palgrave Advances*. Její název by mohl znamenat, že se věnuje historiografii vznikající v renesanci. Ve skutečnosti se však tento sborník článků zaměřuje na poslední půlstoletí vývoje historiografie renesancí a humanismem se zabývající. Jejím editorem je Jonathan Woolfson, jenž se věnuje především anglickému humanismu na konci 15. a v 16. století. V úvodních slovech se snaží představit potřebnost takového historiografického přístupu: přes postmoderní kritiku historie i historiografie vidí v renesanci počátky naší periodizace dějin i počátky „moderního přístupu k psaní historie“. Tím se historici v bádání o renesanci mohou vracet ke svým vlastním intelektuálním základům. Přestože je koncept renesance stále kritizován a napadán, většina autorů jej stále využívá, i když se do něj snaží vložit různé významy. Kniha samotná je rozdělena na tři části, které se věnují rozdílným tématům: v první části jsou zastoupeny obecnější studie věnující se přehodnocení vlivu Jacoba Burckhardta a rozšíření renesance v Evropě i za jejími hranicemi, v druhé části jsou obsaženy články zabývající se renesančním humanismem a poslední část podává přehled témat renesanční historiografie.

Hned v prvním příspěvku se Jonathan Woolfson věnuje jedné ze závažných otázek, a to vlivu epochálního díla Jacoba Burckhardta *Die Kultur der Renaissance in Italien* (ostatně tato kniha a její interpretace jsou zmiňovány ve většině dalších příspěvků). Burckhardtovo dílo bylo mnohokrát kritizováno, zvláště v první půli 20. století. To bylo zapříčiněno, jak se domnívají již Ferguson a ještě silněji Hans Baron, skutečností, že nebylo dobře interpretováno: často se braly v potaz do

1 WALLACE K. FERGUSON, *The Renaissance in Historical Thought. Five Centuries of Interpretation*, Cambridge (Mass.) 1948; TÝŽ, *Humanist Views of the Renaissance*, *American Historical Review* 45/1939, s. 1–28.

extrémů dovedené názory Burckhardtových nástupců (například v názorech na sekulárnost tehdejší společnosti). Baron se nadto domníval, že ani postoj Burckhardta ke středověku (jako protikladu renesance) nebyl tak vyhraněný a pouze skutečnost, že jeho připravované svazky o kultuře středověku nebyly publikovány, způsobila tuto představu jeho následovníků. V určitém směru tak Baron ještě více zmírnil určité Fergusonovy výtky.² Tyto problémy rovněž řeší Woolfson a podobně jako Baron se snaží dokázat, že Burckhardtova představa renesance není tak jednoznačně sekulární, jak byla často prezentována. Burckhardtův koncept modernity, který Baron nazval nejvýraznějším leitmotivem celé knihy,³ je Woolfsonem velmi podstatně relativizován s poukazem na to, že sám Burckhardt nepřijímal tento koncept dogmaticky a v modernismu viděl projevy „historických sil“, které mohou dovést jeho svět k záhubě (s. 16). Další koncepty Burckhardtova pojetí představují znovuzrození antiky, v němž však neviděl příčinu renesance, ale pouze její podporu, a vývoj individua (a individuality) člověka – společně se státem „jako uměleckým dílem“ tvoří tyto tři pojmy první tři kapitoly Burckhardtovy knihy a stejně tak i poslední podkapitoly Woolfsonovy studie. Ten vidí Burckhardtův důraz na individuum v jeho snaze o útěk od historických vkladů jeho berlínských kolegů a jeho „typicky švýcarskou“ solidaritu se zkušeností italských městských států. Naopak Baron ve své více než čtyřicet let staré studii chápal Burckhardtův důraz na jednotlivce jako důsledek vlivu Goetha a také teorií 18. století zdůrazňujících zapojení obyvatel malých městských států do politického života a jejich následného možného útěku od „nevědného“ veřejného života k životu soukromému, který je podle Barona „nezbytným základem pro kulturní aktivity“.⁴ Burckhardt svým důrazem na jednotlivce, uvádí Woolfson, změnil nazírání na renesanci, která byla dosud spojována především s literaturou a obrodou antiky (s. 17).

Baron i Woolfson sledují ovlivnění Burckhardtových názorů jeho vlastním životem a současnou politickou i kulturní situací. Ta se projevila jak v důrazu na jednotlivce (podle Barona se Burckhardt utíkal do soukromí především z důvodů nesouhlasu s politickým vývojem a s obavami z tehdejších demokratických tendencí v evropských revolucích 19. století, v nichž viděl především nebezpečí pro kulturu, nástup mas apod.), tak v poměru k politickému vývoji. Je zajímavé, že Burckhardt i díky výše zmiňovanému postoji k revolucím kladl důraz především

2 W. K. FERGUSON, *The Renaissance*, s. 194, 204; HANS BARON, *Burckhardt's „Civilization of the Renaissance“: A Century after Its Publication*, *Renaissance News* 3/1960, s. 207–209 (v upravené verzi *Limits of the Notion of „Renaissance Individualism“: Burckhardt After a Century*, in: Týž, *In Search of Florentine Civic Humanism. Essays on the Transition from Medieval to Modern Thought*, Princeton 1988, s. 155–181).

3 H. BARON, *Burckhardt's Civilization*, s. 213.

4 H. BARON, *Burckhardt's Civilization*, s. 218.

na *signorie* a despoty, kteří pro něho představovali vývojové stadium státu nejpříhodnější pro rozvoj kultury. V tomto názoru se od něho radikálně odklonil Hans Baron (i když Burckhardtovu práci nijak výrazně neodsuzuje a spíše se jí snaží bránit jako stále platnou především v názorech na modernost renesance), který považoval za vrchol renesanční státnosti rozvoj republik a republikánského myšlení, z něhož se také zrodil humanismus (sám Baron byl v tomto názoru silně ovlivněn vlastními válečnými zážitky).⁵ Přestože se Woolfson snaží o přívětivější pohled na Burckhardtovu knihu, označil ji za mnohdy ambivalentní a plnou protikladů. Ve své kritice se ve finální verzi neodlišuje příliš od kritiky Fergusonovy z roku 1948 (oba například výslovně zmiňují nepřítomnost ekonomických problémů), i když v některých oblastech se konceptuálně odlišují (Ferguson například kritizuje přehnaný důraz na individualismus a s ním spojené „irreligion of Renaissance society“, kdežto Woolfson zmiňuje ambivalentnost jeho přístupu k náboženství v jeho ztvárnění jako „důležité míry modernity“).

Jacob Burckhardt výrazným způsobem ovlivnil a stále ovlivňuje bádání o renesanci. To je patrné i z dalších příspěvků: mnozí autoři mají stále potřebu vypořádat se s dědictvím této práce. Robert Black ve svém článku kritizuje především Burckhardtovu statickou představu období 1300–1600 a ani nepřijímá jeho idealistickou koncepci „ducha doby“ založenou na Hegelovi; přesto však oceňuje jeho význam v ovlivnění diskurzu o renesanci a humanismu, neboť všichni jeho kritici (i „vzbouření medievisté“) psali v jeho kategoriích a opírali se o ně (s. 97–101). Judith Brownová znovu, stejně jako editor sborníku, ve svém článku o gender history poukazuje na problematiku Burckhardtovy teze o „rovnosti tříd“ a především o rovnosti mužů a žen (s. 177). Rovněž John Jeffries Martin nalézá v Burckhardtovi (a stejně tak v Baronovi) problém pro svou oblast zájmu, a to pro náboženství, které podle Martina oba odsouvají stranou svého zájmu (s. 194). Martin se věnoval Burckhardtovým tezím i v několika dalších studiích. Především v článku z roku 1997 se Martin zaměřuje na přijímání Burckhardtovy teze o individualismu a jeho zrodu za renesance. Poukazuje i na nejnovější trendy v historiografii

5 HANS BARON, *The Crisis of the Early Italian Renaissance. Civic Humanism and Republican Liberty in an Age of Classicism and Tyranny*, Princeton 1955–1966; TYŽ, *A Struggle for Liberty in the Renaissance. Florence, Venice, and Milan in the Early Quattrocento*, *American Historical Review* 58/1953, s. 265–289, 544–570. Jeho nejvýznamnější studie jsou souborně vydány v knize *In Search of Florentine Civic Humanism. Essays on the Transition from Medieval to Modern Thought*, Princeton 1988. O Baronovi a jeho tezi existuje již rozsáhlá literatura, srov. alespoň RICCARDO FUBINI, *Renaissance Historian: The Career of Hans Baron*, *Journal of Modern History* 64/1992, s. 541–574; JAMES HANKINS, *The „Baron Thesis“ after Forty Years and some Recent Studies of Leonardo Bruni*, *Journal of the History of Ideas* 56/1995, s. 309–338; *AHR Forum*, *American Historical Review* 101/1996, s. 109–144; CHRISTOPHER S. CELENZA, *The Lost Italian Renaissance. Humanists, Historians, and Latin's Legacy*, Baltimore-London 2004, s. 36–38.

(vlastně již od vzpoury medievistů ve 20. letech v čele s Charlesem Homerem Haskinsem), které před nedávnou dobou směřovaly k „novému historicismu“ a k představě Stephena Greenblatta o „Renaissance self-fashioning“. Pokouší se však nabídnout vlastní variantu řešení Burckhardtovy otázky vývoje individua; formování subjektivity a individualismu na základě nově definovaných morálních kategorií.⁶

Podle Warrena Boutchera Burckhardtovo dílo na dlouhou dobu petrifikovalo přístup k renesanční literatuře z pozice klasického filologa, jimiž byli i jeho následovníci, ale i výběr pramenů pro bádání o literatuře (i když to lze připsat právě jeho následovníkům). Jistou odpovědnost Boutcher také připisuje Micheletovi, jehož dílo je v souvislosti s Burckhardtem analyzováno (s. 215–216). A konečně Riccardo Fubini poukazuje na nesprávnou interpretaci Burckhardta, který podle jeho slov rozhodně nebyl ‚základním teoretikem pojmu renesance‘ a sám naopak ideu renesance, tedy obnovení antické kultury, považoval za méně významnou, jak prokázali Woolfson a především Baron. Fubini chápe pozdější interpretaci Burckhardta jako příliš dogmatickou, o což sám Burckhardt v žádném případě neusiloval. Ten si naopak byl vědom svého subjektivního pojetí (s. 118–119). Burckhardtovy teze jsou stále velmi inspirativní a velká většina současných historiků renesance cítí potřebu vyrovnávat se s jeho odkazem. Podobně jako autoři příspěvků do tohoto sborníku tak činí i Christopher Celenza, který dokonce tvrdí, že od díla tohoto švýcarského historika nebyla vydána žádná podstatně inovující interpretace renesance.⁷ Ať již lze s Celenzou souhlasit nebo nikoli, Burckhardt zanechal na interpretaci renesance podstatnou stopu.

Na úvodní studii navazují dva příspěvky, které se zaměřují na renesanci z obecnějšího hlediska, ale tentokrát je to hledisko geografické. David Abulafia píše o rozšíření renesance v jižní Itálii (s. 27–51), ale i mimo ni, a Peter Burke se zaměřuje na vztah renesanční Evropy a zbytku světa. David Abulafia, který věnoval italskému jihu a vůbec celému Středomoří převážnou většinu své vědecké dráhy, začíná svůj výklad o literatuře u normanských králů a především sicilského krále Fridricha II. (jak začínal svou knihu i Burckhardt), jemuž se i Abulafia věnoval

6 JOHN MARTIN, *Inventing Sincerity, Refashioning Prudence: The Discovery of the Individual in Renaissance Europe*, *American Historical Review* 102/1997, s. 1309–1342. Podobně jako Greenblatt z literárního hlediska přistoupila k tomuto problému na příkladu Jana Pannonia MARIANNA D. BIRNBAUM, *The Orb and the Pen. Janus Pannonius, Matthias Corvinus, and the Buda Court*, Budapest 1996; TÁŽ, *Janus Pannonius' Italianate Self-Fashioning*, in: *La civiltà ungherese e il cristianesimo*, (edd.) István Monok, Péter Sárközy, Budapest-Szeged 1998, s. 199–207. Ještě více zdůrazňuje Burckhardtův individualismus Hans Baron v přepracované verzi své studie z roku 1960 – H. BARON, *Limits of the Notion of „Renaissance Individualism“*, s. 167–175.

7 C. S. CELENZA, *The Lost Italian Renaissance*, s. XI–XII.

podrobněji jinde. Ve své biografii Fridricha II. oslabil význam císařova dvora, který byl prý jen odleskem dvorské kultury Normanů a také méně grandiózní než za jeho anjouovských nástupců.⁸ Každopádně to bylo za Fridricha II., kdy bylo centrum království přeneseno ze Sicílie do Neapole, kde císař založil univerzitu, z níž měli vycházet především právníci. Stejně tak školy v Capui měly navazovaly na dřívější rétorickou tradici. Pro Abulafiu jsou samozřejmě mnohem významnější pozdější panovníci 14. a 15. století, zvláště Robert Moudrý, Alfons „Velkorysý“ a Ferdinand (Ferrante) I., význam přikládá i chvilkové vládě „dobrého krále Reného“, jež znamenala přísun francouzských idejí a rytířské kultury.⁹

V otázkách historiografie vidí počátky zájmu o renesanční Neapol u Burckhardta, Symondse a především Gotheina v jeho pokusu o široké sociální dějiny na konci 19. století; významným autorem byl i Benedetto Croce. Zájem u dalších historiků budila především doba aragonských králů Alfonse a Ferranta a jejich knihovna, tisky, poezie, hudba na jejich dvoře apod. Důležitým historiografickým tématem, které Abulafia příliš nezmiňuje, je skutečnost, že na jihu Apeninského poloostrova bylo jediné italské království: tento fakt výrazně ovlivnil humanistickou literaturu politického zaměření, což kromě mnoha jiných prokazují politická díla Francesca Patriziho a analýzy Leslieho Smithe.¹⁰ Abulafia přičítá velkou váhu rozsáhlému královskému dvoru, který umožňoval patronát umění a humanismu. Nezapomněl také připomenout, že to byl právě jih Itálie, který přispěl k šíření italské renesance na další místa evropského kontinentu, ať již k tomu přispěly rodinné vazby (Uhry, Španělsko), či zvláštní politická situace (Francie). Pro uherské bádání, které českého čtenáře jistě eminentně zajímá, připomíná Abulafia pouze práce publikované anglicky či německy a věnující se Vitězovi a Pannoniovi a uherské královské knihovně.¹¹

Peter Burke se ve svém příspěvku (s. 52–70) věnuje tématu, které rozhýbalo historickou obec teprve v posledních několika desítkách let. Je jím vztah „renesanční Evropy a světa“, tedy všeho, co je považováno za mimoevropské, ať již geograficky, či kulturně. Historici se v posledních dvou desetiletích pokoušeli „decentralizovat“ nebo „přeformulovat“ renesanci – dodal bych „re-orientovat“ – na základě dalšího sborníku, který v nakladatelství Palgrave vyšel v minulém roce¹² a doplňuje seznam

8 JACOB BURCKHARDT, *The Civilization of the Renaissance Italy. An Essay*, London 1950, s. 2; o kultuře Fridrichova dvora DAVID ABULAFIA, *Frederick II. A Medieval Emperor*, London 1988, s. 251–289.

9 Srov. též DAVID ABULAFIA, *The South*, in: *Italy in the Age of the Renaissance 1300–1550*, (ed.) John M. Najemy, Oxford 2004, s. 224–225.

10 LESLIE S. SMITH, *A Notice of the Epigrammata of Francesco Patrizi, Bishop of Gaeta*, *Studies in the Renaissance* 15/1968, s. 99–101, 119.

11 Marianna Birnbaumová, Rózsa Feuerné Tóthová a Csapodioví.

12 GERALD MACLEAN, *Re-Orienting the Renaissance. Cultural Exchanges with the East*, Basingstoke 2005.

prací s inovujícím přístupem, jež Burke vypočítává. Literaturu, která se tématu renesance a světa doposud věnovala, autor dělí na čtyři skupiny. V oddílu „humanisté a svět“ je to již klasická studie amerického historika Karla Dannenfeldta, která na počátku 50. let 20. století upozornila na vztah humanistů a Egypta. Zájem humanistů o ostatní části světa je doložen například známým dílem Aenea Silvia Piccolominiho plánujícího popsat celý svět – všechny tři světadíly; stihl však pouze Evropu a Asii. Vlivy ostatních kultur na počátky renesance jsou podle Burke kromě islámu téměř mizivé. Islám je však podstatným zdrojem pro renesanční kulturu všeho druhu – zatím však chybí celkový přehled této problematiky. Vliv opačným směrem byl již studován o poznání více: především renesanční vlivy u osmanských Turků se staly předmětem několika studií. Zvláště období vlády Mehmeda II. a Sulejmana Nádherného poutala pozornost historiků. Vlivy například v Indii či v Africe ještě zatím nebyly dostatečně zkoumány, přesto se od 90. let minulého století zájem o exotické krajiny a jejich studium stále rozšiřuje. Srovnávací studia jsou pro Burke důležitým fenoménem (odkazuje zde na Webera a Blocha): rád by komparativně studoval hnutí, která vedla k obnově určitých myšlenek, která mají určité podobnosti i rozdíly. Na závěr svého příspěvku vyjadřuje přání, aby vznikla syntéza o renesanci ve světovém kontextu, aby nedocházelo nejen k pominutí neevropských vlivů, ale ani k jejich přeceňování. Práce prý velmi náročná, nikoli však nemožná. Burkův článek jistě k takovému úsilí vybízí; sám se o něco takového alespoň velmi stručně pokouší ve své *Italské renesanci*.¹³

Následující tři příspěvky Jamese Hankinse, Roberta Blacka a Riccarda Fubiniho, které tvoří druhou část sborníku, se věnují problematice renesančního humanismu a jejich četba je skutečným intelektuálním zážitkem. James Hankins (s. 73–96) charakterizuje poválečnou historiografii humanismu obecně, čímž navazuje na Fergusonovo dílo, vydané již téměř před šedesáti lety. Ještě v předválečné Evropě se humanismu jako filozofickému proudu věnovali především italscí badatelé – Spaventa, Fiorentino, Croce a Gentile, v Německu pak Ernst Cassirer. Filozofie humanismu byla viděna jako přechod mezi středověkem a moderní filozofií německého idealismu. V poválečné historiografii vidí Hankins dvě zásadní tendence – bádání o humanismu jako literárním a vzdělávacím hnutí zaměřeném na oživení antiky a bádání o filozofii člověka.

Pro rozvoj humanistického bádání byli podle Hankinse nejzásadnější tři osobnosti předválečné i poválečné historiografie, a sice Eugenio Garin, Hans Baron a Paul Oskar Kristeller. Také Christopher Celenza ve své knize *The Lost Italian Renaissance* považuje tyto historiky za rozhodující pro vnímání italského humanismu

13 PETER BURKE, *Italská renesance*, Praha 1996, s. 266–274.

a uvažování o něm ve 20. století.¹⁴ Eugenio Garin vzbudil pozornost historiků dějepisectví především svou popularizací marxistických idejí Gramsciho a také tím, že navazoval na své předchůdce, jimiž byli italsí myslitelé Giovanni Gentile a Benedetto Croce. Právě ve svém zájmu o Gramsciho Garin navazoval na Croceho. Humanistu viděl jako předchůdce osvíceného filozofa a moderního humanisty. Ve své práci vydané v roce 1970 se velmi silně snažil prokázat, že renesance a osvícenství „byly propojeny geneticky a nejen společnou mentalitou“ (s. 76). Podle Hankinse v poválečném období Garin uvítal teze Hanse Barona, neboť se velmi zajímal o roli intelektuálů ve společnosti. Hans Baron v 50. letech zpopularizoval svou teorii „občanského humanismu“ (*civic humanism*, *Bürgerhumanismus*), v níž zásadní roli při zrodu humanismu hráli nejen intelektuálové samotní, ale také politické události přelomu 14. a 15. století. Podobně jako u Garina je možné u Barona objevit „modernizační proces“; podle Hankinse to byla „modernita politická spojovaná se západoevropským a americkým republikanismem“ (s. 77).¹⁵

Třetím velikánem poválečné historiografie humanismu je podle Hankinse Paul Oskar Kristeller. Jeho příspěvek k bádání o humanismu ať z filozofického či literárního hlediska je zcela zásadní. Kristeller, který své prvotní filozofické a historické vzdělání získal v Německu, a přestože se také později v Itálii setkával s Gentilem, přistupoval k humanismu s vědomým historismem, pokoušel se o zachycení historického obrazu humanismu „vědeckým“ přístupem. Jeho práce, uvádí Hankins, tak byla velmi popisná, uvažoval v termínech dlouhých tradic a bránil se kauzálním výkladům. Jeho přístup také jasně odpoutával bádání o humanismu od politické historiografie; polemizoval s tehdejší americkou představou humanismu založenou na materialistických hodnotách a odmítající náboženství a hodnoty duchovní a transcendentální (s. 78–79). Kristellerův obraz humanismu byl však statický, jak se domnívá i Christopher Celenza, který právě v této charakteristice vidí nejvýraznější rozdíl mezi diachronním přístupem Garina a Barona a synchronním přístupem Kristellerovým, jenž se snažil popsat humanismus v jeho celistvosti, a proto nikdy nevytvořil žádnou velkou monografii o humanismu obecně (jeho studie však zabírají několik svazků).¹⁶

14 C. S. CELENZA, *The Lost Italian Renaissance*, s. 16–57, kde je podrobně rozpracována ideologická základna práce Garinovy i Kristellerovy.

15 Zde je třeba připomenout autorovu stať, která zachycuje představy o přenosu idejí od občanského humanismu počátku 15. století ve Florencii až po angloamerickou tradici republikanismu ve 20. století: JAMES HANKINS, *Introduction*, in: *Renaissance Civic Humanism: Reappraisals and Reflections*, (ed.) James Hankins, Cambridge 2000, s. 1–13.

16 C. S. CELENZA, *The Lost Italian Renaissance*, s. 16–57; pro počátky Kristellerovy dráhy v Německu a v Itálii srov. jeho komentované vzpomínky: PAUL ŌSKAR KRISTELLER, MARGARET KING, *Iter Kristellerianum: The European Journey (1905–1939)*, *Renaissance Quarterly* 47/1994, s. 907–929.

Robert Black (s. 97–117) a Riccardo Fubini (s. 118–138) se po rozboru Burckhardtova díla věnují Baronovi a především Kristellerovi. U Barona vzbuzuje zájem zvláště jeho důraz na republikanismus a jeho teorie vzniku (a využití) humanismu v letech ohrožení florentské svobody ať již ze strany Milána nebo ze strany Neapole na konci 14. a počátku 15. století. Přestože Baron se od Burckhardta v mnoha ohledech výrazně odlišuje, jak poznamenal John Najemy¹⁷ (a dodává, že Baron byl pro renesanční bádání ve 20. století tím, čím byl Burckhardt pro bádání 19. století), Black shledává, že jeho pojetí je stále Burckhardtem silně ovlivněno jak v přístupu ke kulturním dějinám (a propojování různých částí kulturní historie), tak ve vymezení jasné hranice mezi středověkem a renesancí. V tom všem a v dalších záležitostech vychází přímo z burckhardtovské tradice. Podobně tak Ernst Cassirer, další z německých židovských filozofů zabývajících se humanismem, se svým bádáním o individualismu (s. 100), Fubini dokonce nevidí u Barona jen ovlivnění skutečností druhé světové války, ale podle něj spojil „paradigma klasického republikanismu s typicky německým důrazem na oddanost jednotlivce státu“ (s. 120).¹⁸

Paul Oskar Kristeller vzbuzuje u obou historiků ještě větší zájem. Jeho vliv na renesanční a humanistické bádání byl obrovský. Black oceňuje Kristellerovo odmítnutí Burckhardtovy ideje o nové filozofii člověka: Kristeller považoval humanismus spíše za literární hnutí; také jeho přístup k humanistické zbožnosti a vztahu k náboženství a transcendentnu je velmi závažný při prosazování nových trendů v humanistickém bádání. Kristeller se vrátil k původnímu významu slova *humanista* – učitel učící *studia humanitatis* – na základě velmi široké disciplíny (podle vzoru legista, kanonista atd.) pak pojem humanista může zahrnovat širokou škálu intelektuálů. Fubini také vidí Kristellera jako jednoho z hlavních aktérů odmítnutí Burckhardtových interpretací a má především na mysli odmítnutí Burckhardtovy představy modernity a důrazu na pokrok a spíše prosazení smyslu pro tradici objevujícího se v poválečné historiografii. Nesouhlasí však s Hankinsovou představou, že Kristellerovo dílo představuje „radikálně historizující interpretaci renesančního humanismu“ – Fubini nechává větší prostor subjektivismu jak v díle Kristellerově, tak v samotném humanismu, a jako příklad uvádí rétoriku a její individuální projevy.

Všichni tři autoři se vypořádávají s dědictvím historiků, kteří výrazně ovlivnili humanistické bádání ve 20. století. Ve svém rozboru historiografie na ně navazují a zapojují novější bádání do kontextu jejich děl. Hankins dělí některé studie na ty, které se zabývají vnějšími vlivy na humanismus – zde uvádí nejen Barona, ale

17 V recenzi v *Renaissance Quarterly* 45/1992, s. 347–349.

18 Pro názory Baronovy a jeho profesionální kariéru srov. HANS BARON, *The Course of My Studies in Florentine Humanism*, in: Týž, *In Search of Florentine Civic Humanism*, s. 182–193.

i další a novější knihy Bouwsmy (o vzniku občanského humanismu v Benátkách na počátku 16. století) či Gouwense (o *sacco di Roma* jako zlomu pro římský humanismus). Naproti tomu jiná část historiografického spektra sleduje vnitřní změny v humanismu: například Kingová píše o benátském humanismu či sám Hankins o platonismu a vlivu Platona na italský humanismus. Hankins dále upozorňuje na skutečnost, že většina humanistů v 15. století nesloužila republikánským, nýbrž monarchickým režimům – na prvním místě je tu rozvoj římského humanismu a od 70. let také bádání o něm (O'Malley, Lee, D'Amico či Stinger), ale také o dalších italských humanistických centrech (Neapol, Milán, Ferrara a další) i centrech zaalpských. Rozhodující oblastí pro humanismus bylo vzdělání a vzdělávání, jemuž byla také věnována pozornost historiků. Zde je to především revize skutečného vyučování v humanismu provedená Lisou Jardinovou a Anthony Graftonem, práce Paul Grendlera, jenž odmítal jejich názory, a to na základě výjimečných osobností, a Roberta Blacka.¹⁹ Forma výuky se zřejmě oproti středověké příliš nezměnila; příčinou úspěchu humanistů a lepší znalosti latiny je pravděpodobně jejich profesionalismus, jak dokazoval Hankinsem zmiňovaný Douglas Biow, na něhož v novější studii chronologicky navazuje George McClure.²⁰ Dílo Anthonyho Graftona považuje autor za jedno z nejvýznamnějších při odhalování kontextu humanistické vzdělanosti a vědy. Na závěr svého příspěvku Hankins nezapomíná na humanistickou historiografii a její topoi (to popsal především Eric Cochrane), latinu a její změny. Ještě významnějším je však pro něho již Kristellerův postulát, že humanismus rozhodně není protináboženský, což dokazují četné studie 70. let 20. století (Charles Trinkaus a další).

Navazuje na hodnocení Kristellerova díla, dostává se Robert Black ve svém článku k novým interpretacím vzniku a vývoje raného humanismu. Black je velmi kritický k teorii Ronalda G. Witta, jenž ve své knize *In the Footsteps of the Ancients* definuje humanistu velmi úzce jako toho, kdo se vědomě snaží „imitovat starý latinský styl“. Black vedle sebe staví dvě definice: Kristellerovu a Wittovu. Kristellerova vycházející z definice disciplíny se Blackovi zamlouvá mnohem více z důvodů dobového použití i širšího záběru aktivit „humanistů“. Wittovo úzké vymezení humanismu a humanistů je pro Blacka téměř nepřijatelné, i když jiní autoři, například Margaret Kingová, přijímají jeho charakteristiku jako zcela

19 Kromě odkazů, které uvádí Hankins, srov. ROBERT BLACK, *Education and the emergence of a literate society*, in: *Italy in the Age of the Renaissance 1300–1550*, s. 18–36.

20 DOUGLAS BIOW, *Doctors, Ambassadors, Secretaries: Humanism and Professions in Renaissance Italy*, Chicago-London 2002; GEORGE W. McCLURE, *The Culture of Profession in Late Renaissance Italy*, Toronto-Buffalo-London 2004.

21 MARGARET KING, *The Renaissance in Europe*, Boston 2005, s. IX – Margaret Kingová rozlišuje „small“, „medium“, a „large“ renaissance z hlediska přístupu historiků.

legitimní.²¹ Také Witt se stejně jako Grendler stavěl proti tvrzení Jardinové a Graftona, že mezi středověkem a renesancí nedošlo k žádné podstatné změně ve vyučování. Pro něho to bylo uvedení nových antických autorů do kurikula, při jejichž četbě museli žáci zdokonalit své lingvistické schopnosti.²² Black naproti tomu kritizuje Witta za to, že změnu posouvá už před rok 1300. Black nachází důkazy pro skutečnost, že k přerušení římské tradice výuky gramatiky a rétoriky v 11. století nedošlo, jak tvrdí Witt; každopádně se shodnou v mínění, že francouzská kultura 12. století (Haskinsova renesance 12. století) kulturní a intelektuální vývoj Itálie podstatně ovlivnila. Black však řadí úpadek klasické gramatiky ve Florencii do 13. století a také rozdílné vlivy pařížských gramatik a aurelianismu a antických tradic výuky gramatiky v Itálii. Dalším předmětem sporu je podle Witta raný humanista Lovato Lovati, jenž se snažil imitovat antiku v reakci proti básním v národních jazycích. Jiní autoři se však prý (podle Blacka a Virginie Coxová) vědomě vraceli k Ciceronovi. Spor Blacka a Witta není lehké rozhodovat, zde postačí upozornit na rozdílné interpretace a na skutečnost, že Wittovy teorie rozhodně není možné šmahem odmítnout, jak dokazuje i jeho dřívější výzkum.²³ Black se ve svém příspěvku ptá, jaké bylo společenské zázemí prvních humanistů ve 13. století a dokazuje, že snad jen Brunetto Latini pocházel z významnější florentské rodiny. Všichni další včetně Lovata, Petrarkey, Boccaccia či Niccoliho pocházeli ze skromnějších poměrů. Teprve po roce 1400 se humanismus prosazuje mezi vyššími vrstvami společnosti (jako příklad posloužil Palla Strozzi) a vrcholný humanismus je už zmiňován jako ideologie elit (Jardinová a Grafton, Martines), což, dodal bych, souvisí i s rozvojem nové dvorské kultury spojené s humanismem, doložené v 16. století na příkladu popularity Castiglionova *Dvořana* nejen v Itálii, ale po celé Evropě.²⁴

Riccardo Fubini navazuje na své výklady o Kristellerově přínosu pro humanistické bádání a tvrdí, že poválečná historiografie kladla mnohem větší důraz na tradici než na Burckhardtovu představu náhlého příchodu modernity. Tím došlo k prodloužení chronologických konců renesančního období. V souvislosti s teorií *longue durée* zmiňuje především Petera Burka, historika věnujícího se záležitostem ekonomickým a sociálním a spíše odsouvajícího do pozadí myšlenkové proudy a politické události – ten je ve své závislosti na francouzské škole *Annales* jakýmsi protikladem americkému a italskému bádání, která jsou silně ovlivněna tradiční

22 RONALD G. WITT, „In the Footsteps of the Ancients“: *The Origins of Humanism from Lovato to Brunetti*, Leiden 2000, s. 505–506.

23 Zde bych odkázal na sborník jeho prací RONALD G. WITT, *Italian Humanism and Medieval Rhetoric*, Aldershot 2001.

24 Srov. DENYS HAY, *The Italian Renaissance in Its Historical Background*, Cambridge 19892, s. 203–209.

německou historiografií (Kristeller, Garin, Baron). Další problematika, již se Fubini věnuje v tomto příspěvku, jež ho ale zajímala i dříve, je rétorika a její význam pro rozvoj humanismu. Některými historiky byl rétorický charakter humanistického vzdělání odmítán; Fubini kritizuje současnou historiografii, která přistupuje k historii renesance s představou uchování tradic a jejich pokračování, když se zabývá historií fenoménu znamenajícího jasný rozchod s tradicí (s. 123). Jako příklad uvádí Petrarku, jež byl kdysi označen za „prvního moderního člověka“, dnes však za pokračovatele toho, co tu už bylo, jako následník padovského pre-humanismu. Petrarkův rozchod se scholastikou a s exegetickými tradicemi byl však něčím novým, co bylo následováno dalšími humanisty, jako byli především Salutati, Poggio, Bruni a Valla.²⁵ Valla je pro něho tím, kdo se ve svém spise *De voluptate* rozešel nejen se středověkými scholastickými tradicemi, ale i s antickou filozofickou tradicí.²⁶ Na něho pak navazovali další nejen ve svých moralistních úvahách, ale také v pracích o historii – jeho vliv dokládá Fubini i na *Commentarii* Aenea Silvia Piccolominiho.

Ve svém dalším výkladu se Fubini dostává do Florencie samotné, a přestože odmítá idealizovaný obraz politického vzniku humanismu, nepopírá skutečné spojení mezi politikou a kulturou. Je možné nalézt propojení mezi vývojem humanismu a politickým, institucionálním a společenským prostředím. Do souvislosti se sekularizací kulturního klimatu a autonomií florentské jurisdikce klade Fubini také známý Poggiův list o smrti Jeronýma Pražského. Konsekventně se rozvíjela tolerance jak v otázkách náboženských, tak v otázkách myšlení: zde Fubini cituje Cristofora Landina, jež tvrdil, že není jen jedna cesta k pravdě. S příchodem kontrolovaného vyučování a institucionalizovaného vzdělávání se však tato názorová pluralita vytrácí a místo projektů Brunioho, Poggia, Vally či Albertiho se vzdělání vrací k jasně daným kurikulům. Fubini pak jako nejen historik myšlení

25 Téma podrobně rozpracoval RICCARDO FUBINI, *Humanism and Secularization: From Petrarch to Valla*, Durham-London 2003.

26 R. FUBINI, *Humanism and Secularization*, s. 144–173. Záležitosti rétoriky, významu Lorenza Vally a rozchodu se starší tradicí jsou stále velmi populární i v nejnovější historiografii, jak dokazuje i předcházející článek Roberta Blacka, výzkum RONALDA G. WITTA, ale i další studie – srov. N. SCOTT AMOS, *New Learning, Old Theology: Renaissance Biblical Humanism, Scripture, and the Question of Theological Method*, *Renaissance Studies* 17/2003, s. 39–54; NANCY STRUEVER, *Garin, Camporeale, and the Recovery of Renaissance Rhetoric*, *MLN* 119/2004, Supplement, s. 47–55; JEAN DIETZ MOSS, *Rhetoric, the Measure of All Things*, *MLN* 119/2004, Supplement, s. 56–65; C. S. CELENZA, *The Lost Italian Renaissance*; TÝŽ, *Lorenzo Valla, “Paganism” and Orthodoxy*, *MLN* 119/2004, Supplement, s. 66–87; TÝŽ, *Lorenzo Valla and the Traditions and Transmissions of Philosophy*, *Journal of the History of Ideas* 66/2005, s. 483–506; MELISSA MERIAM BULLARD, *The Renaissance Project of Knowing: Lorenzo Valla and Salvatore Camporeale’s Contributions to the Querelle Between Rhetoric and Philosophy*, *Journal of the History of Ideas* 66/2005, s. 477–481; PETER MACK, *Rhetoric, Ethics and Reading in the Renaissance*, *Renaissance Studies* 19/2005, s. 1–21.

a kultury, ale především jako historik politického vývoje Itálie (a především Florencie) dospívá k závěru, že humanismus je přece jen úzce spojen s vývojem státu.²⁷ Tolik přispěvky Hankinse, Blacka a Fubiniho o historiografii humanismu.

Třetí oddíl je složen ze studií věnujících se jednotlivým otázkám renesance, především v Itálii. Jejich témata jsou: umění, společnost, gender, náboženství, literatura, věda a politika a politické myšlení. Catherine M. Soussloffová se věnuje historiografii především italského renesančního umění a samotnému konceptu renesance (s. 141–155). Za zásadní považuje dílo Michaela Baxandalla, jenž přivedl pozornost historiků na humanistické texty o umění: jeho interpretace inspirovaly mnohé. Catherine Soussloffová poukazuje na jistou nejednotnost v dějinách umění, neboť koncept renesance je těžké zobecnit (srov. termíny ‚high renaissance‘ pro díla Leonardova i pro období let 1500–1527). Za nejčastější tendenci v renesanční historiografii považuje biografie jednotlivých umělců (jejich popularita pochází snad už z doby renesance, od Vasariho). Také u autorů základních spisů vidí silné ovlivnění Burckhardtem, odkud si prý vypůjčili koncept renesance a její modernity. Nové interpretace a koncepty přicházejí do historiografie umění v nových studiích v oblasti vizuální kultury a umění objektů každodenního života.²⁸ Autorka snad programově vynechává roli patronátu umění a umění jako prezentace jak na dvorech signorů, tak v republikách. Této otázce byla v poslední době věnována velká pozornost.²⁹ Ani další souvislosti umění a ekonomiky, jak je interpretoval Lopez (ekonomická recese jako umožnění kulturní renesance v Itálii) nejsou reflektovány: v novější historiografii však byly promyšleny s jinými výsledky.³⁰ Pro autorku je nejvýznamnějším nově vnímání světa, perspektiva a nový komplexnější přístup k dějinám umění.

Jedním z velkých témat renesanční historiografie byla vždy společnost, jíž se zabývá Alessandro Arcangeli (s. 156–176). Od 60. a 70. let 20. století se rozvíjely nové přístupy k sociálním dějinám, přístup k humanistům jako k sociální skupině (Burke, Martines) atd. Důraz klade na studie zpracovávající vztah společnosti a ekonomiky: nahrazuje tak alespoň částečně chybějící stať o historiografii hospodářských dějin renesance. Upozorňuje na marxistické interpretace (a zmiňuje Josefa Macka a jeho

27 Srov. jeho *Italia quattrocentesca: Politica e diplomazia nell'età di Lorenzo il Magnifico*, Milano 1994.

28 Srov. PAULA FINDLEN, *Possessing the Past: The Material World of the Italian Renaissance*, *American Historical Review* 103/1998, s. 83–114.

29 Za všechny například MARY HOLLINGSWORTH, *Patronage in Renaissance Italy: From 1400 to the Early Sixteenth Century*, London 1994; CREIGHTON E. GILBERT, *What Did a Renaissance Patron Buy?*, *Renaissance Quarterly* 51/1998, s. 392–450.

30 R. S. LOPEZ, H. A. MISKIMIN, *The Economic Depression of the Renaissance*, *Economic History Review* 14/1962, s. 408–426; RICHARD A. GOLDTHWAITE, *The Economic and Social World of Italian Renaissance Maiolica*, *Renaissance Quarterly* 42/1989, s. 1–32; TÝŽ, *Wealth and the Demand for Art in Italy 1300–1600*, Baltimore 1993.

Italskou renesancí) akumulace bohatství a následný rozvoj umění a naproti tomu také na Lopezovu teorii hospodářské deprese, která je však dnes již obecně odmítána.³¹ Přesto se v posledních letech historici hospodářským dějinám renesance věnovali mnohem méně než ostatním problémům. Mezi další témata sociálních dějin patří městská historie, dvory, jedinec ve společnosti, rodina, smrt, rituály, násilí apod. Autor analyzuje používání termínu „třída“, jenž je obecně u evropských historiků spíše odmítán, kdežto u některých Američanů stále figuruje jako užívaný koncept (Cohn, Najemy). Společenské dějiny jsou reflektovány i v populárních studiích o lidové kultuře, eventuelně subkultuře, jak ji viděli Burke, Ginzburg, či ve studiích o kázáních Bernardina Sienského. Historiografie stále nechává otevřenou otázku, kdy nastaly zásadní změny vedoucí k moderní společnosti; renesanční společnost je však pro Arcangeliho méně „moderní“ než pro Burckhardta.

Další oblastí, která prošla od konce 70. let 20. století bouřlivým vývojem, je otázka gender, již zpracovala Judith C. Brownová (s. 177–192). Burckhardt svého času tvrdil, že ženy měly stejné podmínky jako muži, což poprvé podstatně kritizovala až Joan Kellyová (1977) ve vlivné studii *Did Women Have a Renaissance?*, v níž z hlediska historie žen kritizovala tradiční periodizaci.³² Na ni navázaly studie dokazující, že jedinou možností, jak žena mohla získat pevné společenské postavení, bylo stát se vdovou.³³ Tyto studie a pochybnosti o renesanci pro ženy byly opět zpochybněny dalším výzkumem (Cohn, Chabot, Chojnacká, Chojnacki), ať již šlo o zapojení žen do ekonomických struktur nebo o významnější postavení v rodině. Autorka píše, že gender „is now seen as a construct in which women and men situate themselves and are situated by others along a shifting range of possibilities“ (s. 182), a proto moderní autoři zapojují do svého bádání i muže. Například Stanley Chojnacki ukázal, jak byl striktní patriarchální systém nevhodný pro mladé muže v Benátkách, kteří byli vyloučeni z rozhodování atd. Judith Brownová upozorňuje na skutečnost, že přestože existovalo mnoho zákazů a omezení, není možné je brát příliš rigidně, neboť tak jistě nefungovaly. Podobně jako u nových interpretací fungování italských cechů³⁴ ani v případě žen nebyla nařízení

31 Kromě předešlé pozn. srov. JUDITH C. BROWN, *Prosperity or Hard Times in Renaissance Italy?*, *Renaissance Quarterly* 42/1989, s. 761–780, a celé forum v tomtéž čísle: RICHARD A. GOLDTHWAITE (ed.), *Recent Trends in Renaissance Studies: Economic History*, *Renaissance Quarterly* 42/1989, s. 760–825; FRANCO FRANCESCHI, *The economy: work and wealth*, in: *Italy in the Age of the Renaissance 1300–1550*, s. 124–144.

32 JOAN KELLY, *Did Women Have a Renaissance?*, in: *Major Problems in the History of the Italian Renaissance*, (edd.) Benjamin G. Kohl, Alison Andrews Smith, Lexington 1995, s. 15–26.

33 Srov. CHRISTIANE KLAPISCH-ZUBER, *The „Cruel Mother“: Maternity, Widowhood, and Dowry in Florence in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, in: *Táž, Women, Family, and Ritual in Renaissance Italy*, Chicago-London 1987, s. 117–131.

34 Srov. F. FRANCESCHI, *The economy: work and wealth*, s. 138–140.

dodržována a byla často obcházena jak v práci, tak ve společnosti. Rigidní přístup na základě normativních pramenů není možný.

Dlouho opomíjeným tématem bylo také renesanční náboženství. Přehled literatury o něm zpracoval v recenzovaném sborníku John Jeffries Martin (s. 193–209). Při studiu náboženství byl kladen důraz na „renesanční“ papežství, zneužívání moci církve, sekularizaci společnosti apod. Už Burckhardt a Baron odsouvali náboženství mimo každodenní život a vše, co mělo v italské kultuře smysl. Teprve 70. léta minulého století přinesla nový proud bádání o renesančním náboženství a „změnu paradigmatu“, a to především v díle Charlese Trinkause a dalších (Weinstein, Thomas, Trexler, Davisová apod.).³⁵ Začaly být používány nové prameny, jimiž jsou téměř jakékoli písemnosti obsahující zmínky o náboženském životě: dříve používané normativní prameny (traktáty, dekrety) jsou odsouvány na vedlejší kolej. Jednou z nejcharakterističtějších forem renesanční zbožnosti jsou pro Martina bratrstva. V této tématice se překrývají náboženské a sociální dějiny, jak na to upozorňoval ve svém článku již Arcangeli. Zapojováním se do bratrstev a ovlivňováním dění ve farnosti laici získávali větší kontrolu nad svým duchovním životem; někteří historici dokonce tvrdí, že renesance je prvním obdobím západní historie, kdy nacházíme všeobecné projevy intenzivní laické zbožnosti. Také kult svatých se plně rozvinul, například při politických bojích fungovali světcí jako symboly měst, cechů či jiných uskupení. Běžný život nebyl podle Martina sekularizován, ale sakralizován, neboť „the sacred had moved outside the walls of monasteries and flowed quite freely into the everyday world of late medieval and Renaissance Christians“ (s. 200). Také historiografie institucionální církve prošla změnou z modelů kladoucích důraz na korupci k pokusům o pochopení fungování církve – papežství, řády, farnosti apod. Institucionální krize však urychlily vytvoření disentu a nových forem laické organizované zbožnosti: lolardi, bekyně, devotio moderna či husité. Humanismus ovlivnil náboženství a církve především obnoveným studiem církevních Otců a Bible. Politický regionalismus přinesl novou vlnu represivních projevů především ve vztahu k Židům, ale i k čarodějnicím a obecně k pověrečným představám. A netolerance v této oblasti přispěla i ke zničení původních náboženství v Novém světě (zde bych připomněl spor Las Casase se Sepúlvedou, který na základě Aristotela dokazoval, že barbarské národy – indiáni – jsou předurčeni k tomu, aby byli otroky).³⁶ Samozřejmě zněly i hlasy,

35 Obsažný přehled literatury od Burckhardta až po současnost zpracoval DAVID S. PETERSON, *Out of the Margins: Religion and the Church in the Renaissance Italy*, *Renaissance Quarterly* 53/2000, s. 835–879; TÝŽ, *Religion and the Church*, in: *Italy in the Age of the Renaissance 1300–1550*, s. 59–81.

36 Srov. THOMAS EGGENSPERGER, ULRICH ENGEL, *Bartolomé de las Casas. Dominikaner – Bischof – Verteidiger der Indios*, Mainz 1992, s. 96–98.

kteřé volaly po větší toleranci. I zde však historiografie zkoumá stále větší okruh pramenů a ani zbožnost a náboženství elit a intelektuálů není vydělováno.

Warren Boutcher se v dalším příspěvku zaměřil na literaturu (s. 210–240). Ve své studii se věnuje především rozvoji historiografie humanismu a renesance od Micheleta a Burckhardta po moderní historiky. Tito mužové byli, stejně jako jejich následovníci (především zmiňuje německé emigranty, kteří formovali moderní bádání v Renaissance Society of America a ve Warburgově Institutu) většinou vzděláni v oblasti klasických studií, a proto kladli velký důraz na obnovu antiky. Mezi nimi měl největší vliv na bádání ve 20. století P. O. Kristeller. Od 20. do 70. let minulého století také došlo k vybudování kánonu textů a k jakémusi znovuvytvoření (*reinventing*) tradice.³⁷ Změna přístupu k literatuře humanismu přišla podle Boutchera právě až v 60. a 70. letech při obecné proměně historiografického diskurzu, kdy se podmínka klasických studií vytratila. Historikové se vrátili zpět do archivů a přinášeli nové, nekanonické texty (to ale činil i Kristeller, jak to dokazuje jeho *Iter Italicum*). Autor se zabývá historiografií anglickou a americkou, která v 80. letech přinesla nové přístupy především k literatuře anglické (pro Stephena Greenblatta se centrálním textem stal Shakespearův *Hamlet*). Boutcher radikálně odmítá představy, že autoři 16. a první půle 17. století psali „národní“ literaturu, že se snažili o literární prezentaci národa. Přesto tvrdí, že se renesance skládá z postupných národních „obrození“ (*revivals*) s různým průběhem a různými výsledky. Také klade velký důraz na recepci antické literatury: v raném novověku se literární vyspělost národa prezentovala vydáváním latinských a řeckých textů a jejich překladů a komentářů. Svůj článek Boutcher uvádí literární obhajobou rýmu Samuela Daniela z roku 1603, jíž také končí. Snaží se najít pro tento kanonický text anglické literární renesance nový kontext, jímž může být i velmi prozaický pokus Daniela sehnat práci jako vychovatel (skutečnost, která dala vzniknout mnoha literárním dílům humanistů). Proto je třeba přistupovat k literárním textům jinými přístupy, nikoli tedy pouze s důrazem na jejich zakotvení v kánonu.

Otázky renesanční vědy stály vždy ve stínu vědecké revoluce 17. století. Nad historiografií na ně zaměřenou se zamýšlí Brian W. Ogilvie (s. 241–269). Pro bádání o historii vědy byla vždy důležitá otázka, tvrdí Ogilvie, jaký přínos měla tehdejší věda pro vědu moderní. Teprve až 80. léta (s výjimkou Lynn Thorndikové) rehabilitovala jako předmět zájmu *non-progressive science*. Tématy bádání o renesanční vědě byly zvláště astronomie, alchymie, matematika a například přírodní historie, která však tehdy byla spíše sběratelstvím zatím bez potřeby klasifikovat. Přispěla

37 K tomu srov. C. S. CELENZA, *The Lost Italian Renaissance*, s. XI–XVII.

však k vytvoření prvních evropských muzeí. Historici vědy postupně přenesli svůj zájem z vědeckých teorií a institucí na vědeckou praxi a její vliv na kulturu renesanční Evropy. Lingvistický obrat znamenal pro bádání o vědě také podstatnou změnu: studují, jak bylo pro Kopernika možné začít myslet v naprosto jiných kategoriích, zabývají se terminologií a koncepty, dokonce i vědeckými žerty. Důležitou otázkou je pro Ogilvieho problém, jestli věda nějakou renesancí prošla a jestli se vůbec má takto ptát.³⁸ Jeho odpovědi na základě studií Copenhavera, Foucaulta, Beltrána a dalších je poznání, že odpověď nemůže být jasná. Na jedné straně se „renesanční věda“ stala pomocí při objevných plavbách, na straně druhé i nedílnou součástí renesančních dvorů. Podle jiných závěrů ale není možné „renesanční vědu“ jasně definovat, neboť k jasné změně a vymezení postupů dochází až během 17. století. Opuštění této otázky a zájem o vlastní vědeckou praxi a její kulturní vliv je podle Ogilvieho jediným smysluplným řešením.

Celý sborník je završen velmi hutnou studií o politice a politickém myšlení, jejímž autorem je John M. Najemy (s. 270–297). Jeho studie je rozdělena na dvě části: v první se věnuje poválečné historiografii soustředující se na politiku (a politický vývoj, především Itálie) a stát. Důležité jsou tři koncepty, které se v historiografii objevovaly – zájem o vývoj moderního státu, princip dobré vlády (idea konsenzu v „třídních“ vztazích) a sekularismus v politice. To vše Najemy považuje za projekci moderního poválečného světa do minulosti. V tomto směru jsou pro něho nejvýznamnějšími historiky Mattingly (moderní stát a diplomacie), Lane (Benátky), Rubinstein, Brucker, Martines, Becker a Weinstein (všichni Florencie), ale nezapomíná ani na další, kteří se věnovali menším městským státům, nebo na italské historiky, z nichž nejvíce bádání ovlivnil F. Chabod, který mluví o renesančním státě založeném na byrokracii a administrativní struktuře. Kolem závěru 70. let vidí Najemy změnu v přístupu k politickým dějinám Itálie, kterou uměle (jak sám přiznává) rozděluje do pěti hlavních trendů: antropologické přístupy a nový důraz na společnost, vliv náboženství na politický život, *signorie* a jejich dvory, rozvoj teritoriálního státu a vlády a jejich organizace a užívání moci. Ke všem tématům existuje dnes již rozsáhlá literatura anglická i italská.

Druhá část studie se zaměřuje na politické myšlení. Za zakladatele tohoto žánru Najemy považuje Barona a Gilberta, kteří publikovali mnohé studie už před válkou, ale největší vliv měli jejich poválečné práce věnované jak původu renesančního politického myšlení, tak pozdnímu myšlení Machiavelliho a Guicciardiniho. Ještě v 70. letech se objevují velké teorie politických konceptů podílejících se na vývoji renesančního státu, obohacené však o nové perspektivy. Zde je na místě

38 Srov. BRIAN P. COPENHAVER, *Did Science Have a Renaissance?*, Isis 83/1992, s. 387–407.

připomenout Skinnera a jeho analýzy méně známých textů, terminologie a vztahu teorie a praxe, a Pococka s jeho mohutnou koncepcí kulturního přenosu moderního republikanismu až do anglického a amerického myšlení pozdního raného novověku. Moderní bádání se snaží ambiciózní poválečné teze opustit a klade důraz na jednotlivosti přispívající k celkovému pohledu na politickou teorii: vliv středověku na rozvoj renesančního politického myšlení, právo a juristické teorie, právní debaty o občanství apod. Ve vztahu humanistů a politiky se někteří historikové stále přiklání k Baronovým tezím, mnozí však přicházejí s novými interpretacemi.³⁹ Obě dvě disciplíny v současnosti znovu promýšlejí své základy, na nichž byly vybudovány, a rozšiřují svůj záběr. Tedy podobně jako v ostatních případech, i zde se historiografie vymaňuje z vlastních konceptů a závislosti na jasně daném souboru pramenů.

Sborník *Palgrave Advances in Renaissance Historiography* je podstatným počinem pro dějiny historiografie. Téměř po šedesáti letech navazuje na Fergusonův přehled, pozice jednotlivých autorů je však mnohem obtížnější, neboť rozvoj renesanční historiografie v poválečných letech je závratný. Snad k tomu přispělo i přesvědčení o nové evropské renesanci po roce 1945, zároveň však i rozvoj akademického života po druhé světové válce. Jonathan Woolfson dokázal dát dohromady odborníky, kteří se zaměřili především na literaturu anglickou a americkou, v menší míře na italskou a jinou. Popularita italské renesance v anglo-saském prostředí je dána Symondsovou studií ze 70. let 19. století a také skutečností, že mnoho německých židovských uprchlíků skončilo v USA nebo v Anglii (Kristeller, Baron, Rubinstein, Cassirer). Rozvoj humanistické historiografie znamenal i rozvoj protikladných teorií a výkladů. Přestože závěry jednotlivých studií nejsou jednotné a kniha není pouhým přehledem, neboť autoři se často pouštějí do polemiky s názory jiných badatelů, velmi přehledně jsou v ní zpracovány a analyzovány nejvýznamnější změny přístupu k renesanci posledních šedesáti let. Je patrné, že historici renesance se snaží vymaňovat z velkých konceptů a jasně daných hranic svých disciplín, rozšiřující jak pramennou základnu, tak interpretační přístupy k ní. Zvláště odmítání normativních pramenů a snaha o reflektování praxe je leitmotivem mnohých studií zaměřených na společenské problémy renesance. Lze jen podotknout, že zvláště třetí část sborníku by jistě snesla rozšíření zpracovaných tematických okruhů. Například samotná dobová renesanční historiografie je oblastí, jež k sobě přitahuje mnohé badatele (například Miglio, Cochrane, Reynolds, Fubini apod.), čtenář by jistě ocenil i zpracování hospodářských dějin. Oblastí, jež je velmi problematická a nepřehledná, je ediční praxe

39 Za připomenutí stojí sborník JAMES HANKINS (ed.), *Renaissance Civic Humanism: Reappraisals and Reflections*, Cambridge 2000.

renesančních a humanistických textů. Nová edice Harvardské univerzity *The I Tatti Renaissance Library* je jistě přínosem, ta se však většinou soustřeďuje na známé a již vydávané texty.

Pro českou historiografii představuje Woolfsonův sborník jistě výjimečně důležitou práci, neboť posledním historikem s obrovským přehledem po renesanční historiografii byl Josef Macek, jenž svou znalost zhmotnil ve své *Italské renesanci*. Také pro všeobecnou historiografii renesance a humanismu se jistě tato kniha stane nezbytnou pomůckou jak pro studenty, tak pro další badatele, kteří se snaží orientovat se ve stále bobtnající historiografické produkci.

Antonín Kalous